

Boekbespreking

Drs. A.E.J.P. Jacobs
(a.jacobs@hszuyd.nl) is
werkzaam als docent Social Work
bij Hogeschool Zuyd.

Boekbespreking van: Karim Benammar, Marieke van Schaik, Irene Sparreboom, Sijmen Vrolijk, Olga Wortman (2006): Reflectietools, Den Haag: Uitgeverij Lemma BV. ISBN 90 5931 230 9, 176 p., € 19.50.

INLEIDING

In het boek 'Reflectietools' wordt een aantal 'tools' besproken die begeleiders van leerprocessen kunnen gebruiken bij het studenten leren reflecteren. Het vermogen om te reflecteren op het handelen is een van de hbo-competenties die het hbo-niveau moeten verzekeren (Commissie Franssen, 2001). Het is daarom zinvol om het reflectievermogen van studenten te stimuleren en vergroten. Het leren reflecteren van studenten heeft een lange geschiedenis. Dit blijkt al in 1910 uit de ideeën van Dewey over onderwijs. Ondanks deze lange geschiedenis of misschien juist dankzij deze lange geschiedenis is leren reflecteren nog steeds erg actueel. Ook in recente wetenschappelijke artikelen wordt veel aandacht besteed aan het leren reflecteren en het valideren van middelen die hierbij kunnen worden ingezet (Mansvelder-Longayroux, Beijaard & Verloop, 2007). Uit veel onderzoeken blijkt dat de definitie van reflectie niet eenduidig is en het gevolg daarvan is dat het niet duidelijk is op welke manieren het leren reflecteren gestimuleerd kan worden. In het hoger onderwijs worden vele manieren gebruikt om studenten te laten reflecteren. Men kan zich echter afvragen of deze manieren goed zijn. Het schrijven van een reflectieverslag bijvoorbeeld zorgt niet altijd voor gewenste effecten.

Het boek 'Reflectietools' van de Kenniskring Reflectie op het Handelen speelt in op de behoefte van docenten om studenten op een goede manier te leren reflecteren.

INHOUD

In de inleiding van het boek staat vermeld dat het boek is geschreven voor begeleiders van reflectieprocessen binnen en buiten het onderwijs. De auteurs hanteren de volgende definitie van reflectie op het handelen: '*bewust nadenken over het handelen en de tijd nemen om stil te staan bij uitgevoerde acties*'. Ze gebruiken bewust het woord 'tool' in plaats van instrument, omdat de kenniskring een 'toolbox' voor begeleiders aanreikt. Het boek bestaat uit drie delen. In deel I staan reflectie en begeleiding centraal. In deel II worden de ontwikkelde reflectietools behandeld en in deel III wordt aandacht besteed aan de afronding en worden voorbeelden gegeven van implementatie. In de bijlagen staat een schema dat je kan helpen bij het maken van een keuze voor de juiste tool. De stappenplannen die horen bij de tools staan ook in de bijlage.

Deel 1 bestaat uit drie hoofdstukken. In hoofdstuk 1 geven de auteurs aan dat reflectie een vorm van bewust denken is. Reflecteren op je eigen handelen leidt tot het herinterpreteren van ervaring en kennis. Je gebruikt je kennis om na te denken over je ervaringen en je ervaringen geven je nieuw inzicht in de kennis die je hebt. Niet iedereen reflecteert vanzelfsprekend op het handelen. Dit vereist bewust afstand nemen van jezelf en wanneer je dit niet doet, blijft het nadenken over je handelen oppervlakkig. Tijdens reflectie worden denkkaders opgerekt door het gebruik van de tools en de inbreng van andere mensen. De auteurs maken een onderscheid tussen reflecteren op het verleden, heden en toekomst. Bij reflectie op het verleden blik je terug en denk je na over hetgeen je gedaan hebt. Bij reflectie op het heden handel je bewust terwijl je bezig bent. Bij reflectie op de toekomst denk je na over je eigen visie over het toekomstige handelen. Dit reflecteren op de toekomst is essentieel voor leerprocessen. Vaak heeft reflectie als input datgene wat fout ging. Maar je kunt ook positieve ervaringen als vertrekpunt voor reflectie nemen. Dit werkt inspirerend en motiverend voor de studenten. De ontwikkelde tools zijn middelen om tot nieuwe inzichten te komen, ze zijn gericht op het studenten bewust laten nadenken. De focus van de tools is nadrukkelijk niet het oplossen van problemen van studenten.

In hoofdstuk 2 geven de auteurs de betekenis van reflectie voor competentiegericht leren aan. Door middel van reflectie krijgen de studenten zicht op hun eigen competenties en zoals eerder beschreven in deze recensie is het ontwikkelen van het reflectief vermogen een beroepsvaardigheid. Binnen studieloopbaanbegeleiding wordt over het algemeen aandacht besteed aan de persoonlijke ontwikkeling en de sturing van de studieloopbaan van de student. Hierbij zijn de tools bruikbaar om studenten inzicht op te leveren in vragen als 'wat kan ik', 'wie ben ik' en 'wat wil ik'.

In hoofdstuk 3 wordt aandacht besteed aan de vaardigheden van begeleiders. Er worden enkele materiële randvoorwaarden beschreven waar een begeleider verantwoordelijk voor is. Volgens de auteurs dienen begeleiders over de volgende algemene communicatievaardigheden te beschikken: ze moeten het doel van de oefening vooraf helder formuleren, een veilige sfeer creëren door af te spreken dat alles binnen de groep blijft, een onderzoekende, uitnodigende en gastvrije houding hebben, duidelijk zijn, luisteren zonder waardeoordeel, feedback geven en ontvangen, prikkelen met respect voor andermans grenzen, en hun eigen grenzen aangeven. Verder worden er enkele spelregels gegeven, die gekoppeld zijn aan het socratische gesprek.

Over de start van een reflectiesessie is informatie gegeven in hoofdstuk 4. Een bijeenkomst start met het inbrengen van een reflectieonderwerp. Het reflectieonderwerp moet een concrete, actuele en persoonlijke ervaring zijn. Een manier om een reflectieonderwerp te formuleren is de situatie/prikkel/vraag-methode. Deze methode laat de studenten in feite vanaf het begin reflecteren, omdat ze een duidelijke focus hebben. De methode wordt in dit hoofdstuk uitgelegd en kan het startpunt voor alle tools zijn. De auteurs geven bovendien enkele variaties voor het starten van een bijeenkomst aan. In het hoofdstuk staat een overzicht hoe de begeleider met verschillende situaties in de inbrengfase moet omgaan.

Deel II behandelt de reflectietools. Dit zijn er negen, te weten Brainstormreflectie (hoofdstuk 5), Lijnreflectie (hoofdstuk 6), Metafoorreflectie (hoofdstuk 7), Puntreflectie (hoofdstuk 8), Scenariorefectie (hoofdstuk 9), Socratisch gesprek (hoofdstuk 10), Spiraalreflectie (hoofdstuk 11), Succesreflectie (hoofdstuk 12) en Waarderende reflectie (hoofdstuk 13). Van elke tool wordt een stappenplan beschreven en aangegeven hoe je als begeleider met de tools moet werken. Er worden voorbeelden gegeven en richtlijnen. Bovendien staan er tips voor de begeleiders bij. Voorbeelden zijn vaak uit de wereld van docenten en begeleiders.

Deel III gaat over de afronding en de implementatie. In hoofdstuk 14 wordt informatie gegeven over verschillende technieken die je kunt gebruiken bij het afronden van de tools. Hierbij wordt aangegeven waar de begeleider alert op moet zijn. De auteurs geven hiervoor enkele mogelijkheden aan, er kan een vervolgspraak gemaakt worden, studenten kunnen een reflectieverslag schrijven of het proces laten terugkomen in een portfolio. Voor de studenten moet dan wel duidelijk zijn waarom dit belangrijk is. In dit hoofdstuk wordt tevens het beoordelen van reflectie aangehaald. Ook hiervoor worden verschillende suggesties gedaan, waarbij de auteurs echter aangeven dat het beoordelen van reflectie discutabel is. In hoofdstuk 15 worden twee praktijkvoorbeelden beschreven over de implementatie van de tools. Ook hieruit kun je als begeleider tips halen.

WAARDERING

Naast allerlei boeken voor studenten over reflecteren is het fijn om een boek te hebben voor docenten. Dit boek heb ik niet alleen vanuit mijn huidige functie als docent Social Work gelezen, maar ook met de pet van onderwijspsycholoog op. Deze twee petten leveren een iets anders beeld op. Het boek leest erg prettig, het is gemakkelijk en duidelijk geschreven. Ik heb enkele malen een studiedag bijgewoond van de kenniskring. Het enthousiasme dat deze kenniskring uitstraalt en de grote hoeveelheid informatie die ze hebben verzameld zie ik terug in het boek. Wat je uit het boek leert, namelijk dat je voor het herkaderen van je kennis en inzicht gebruik kunt maken van de inbreng van anderen, roept het boek ook bij me op. Voor het implementeren van deze tools in onze opleiding heb ik sterk de behoefte om samen met collega's bijvoorbeeld een lijnreflectie te doen. Het boek werkt in dat opzicht voor docenten naar mijn mening uitnodigend. Aan de andere kant heb ik ook de behoefte om de tips voor de begeleiders die in de bespreking van de tools in deel II staan, te ordenen in een schema. Dit hoeft niet per se negatief te zijn; wanneer je dit samen met een aantal mensen doet die met deze tools aan de slag gaan, zit je snel op één lijn. Na elke tool geven de auteurs aan op welke punten de tool afwijkt van een al bestaand model. Voor begeleiders die in eerdere situaties ervaring hebben opgedaan met deze tool is dit handig.

Als onderwijspsycholoog heb ik soms vragen waar ik in dit boek geen antwoord op krijg. Bijvoorbeeld: 'Vanuit welk theoretisch kader werken zij?' De tools zijn gebaseerd op bestaand onderzoek. Maar het boek is geen verzameling knip- en plakwerk, het is een bewerking van bestaande modellen tot een handzame toolbox. Zoals ik eerder ver-

meldde, geven ze na elke tool aan op welke manier deze verschilt van de oorspronkelijke theorie of het oorspronkelijke model. Wat ze niet aangeven is waarom ze deze keuzes maken en hoe ze tot deze keuze gekomen zijn. Ik kan in het boek geen referenties vinden waarin deze keuzeprocessen beschreven zijn. Dit vind ik als onderwijspsycholoog jammer, al begrijp ik als docent dat in een toolbox geen beschrijving van een onderzoeksproces thuishoort.

Samenvattend kan ik zeggen dat ik het boek een aanwinst vind voor iedereen die een toolbox wil hebben om studenten te leren reflecteren. Met behulp van het boek kun je ervoor zorgen dat het ontwikkelen van het reflectievermogen van studenten een stevige plek binnen het curriculum krijgt. Voor mensen die een goede indruk willen krijgen van het werk van de kenniskring en het boek: neem een kijkje op de website van de kenniskring www.reflectietools.nl.

BRONNEN

Commissie Franssen (2001). *Prikkelen presteren Profileren, Eindrapport Commissie Accreditatie Hoger Onderwijs*. Zoetermeer: ministerie van OCW.

Dewey, J.D. (1910). *How we think*. Boston: D.C. Heath

Mansvelder-Longayroux, D., Beijaard, D. & Verloop, N. (2007). The portfolio as a tool for stimulating reflection by student teachers. *Teaching and Teacher Education*, 23, 47-62.